

**ЧУДОМИР
МАСЛОДАЙНАТА РОЗА
ОТКЪСИ**

chitanka.info

Розовият храст ще да е съществувал в най-стари времена, защото изображение на роза имало и във Вавилон, при юдеите, за нея споменава и Херодот^[1]. В IV век пр.н.е. я срещаме изобразена върху монетите на остров Родос, малко по-късно — върху монетите на гр. Мезисте в Мала Азия, а в I в. пр.н.е. — върху монетите на град Фанатория в Южна Русия. Още тогава тя е била славена и почитана, като са ѝ приписвали божествен произход. Според легендата бялата роза се образувала от морската пяна, из която се появила Афродита, а червената — от капките кръв, получени от убождане, когато бързала да помогне на любимия си Адонис:

*... Толкова сълзи проля
Павската богиня,
колкото капки кръв изгуби,
и всички се на цветя
превърнаха —
рози поникнаха от кръвта,
анемони от сълзите...*

Испанският драматург Калдерон пък пише:

„На небето царствува слънцето, между нощните светила — вечерницата, между скъпоценностите — елмазът, а в царството на цветята — царицата роза.“

Почти всички автори сочат като нейна родина Мала Азия. Маслодайната роза в науката е позната под името *Rosa Damascena*, т.е. роза от Дамаск. Тя самата не е най-красивата и не блести с ярките си цветове, както и славеят не е най-пъстроперата пойна птичка. В нашата страна, изглежда, е дошла заедно със завоевателите турци. Хаджи Калфа споменава, че през XIV век видял розови градини около Одрин. От стари турци съм слушал пък, че в Казанлък била пренесена от турчин съдия, гробът на когото бил в двора на съборената „Сулак джамия“, източно от града.

През време на робството Казанлъшката долина ще да се е славила много с розовите си градини и не току-тъй през май 1837 год. сам султан Махмуд посетил града, за да им се порадва, а десет години след това, пак по розобер, идвал неговият син, султан Абдул Меджид. Сред разцъфналите градини му бил построен специален павилион и местността и сега се нарича „Кьошка“.

В първите години розовият храст е бил само декоративно растение, което красяло градините на бейските и капужибашийски конаци, и едва към XVIII век става обект на индустрията и започват да го сеят от Сливен до Златица и по южните склонове на Средна гора. През 1898 год. например в Казанлъшката долина имало 1898 хектара розови градини, а в Карловско — 1719 хектара, след това през 1905 год. в Казанлъшко се увеличават на 2716, а в Карловско — на 3016 хектара.

Нашето село Турия, потулено от турски зулуми в гористите пазви на Средна гора, между Казанлък и Калофер, поради подходящата почва открай време е било обградено с розови градини и главната работа на жителите му, кажи-речи, е била да орат, да копаят, да заравят, отравят, почистват и берат тия градини. Спомням си, че дневно се набираще към 40 000 кг цвят и не само селото, а цялата околност се умирисваше на рози. Понеже натикани в чували и кошове, бързо се запарват и стават негодни за дестилация, настилахме ги по подовете на всички стаи, зимници, сушини. Една година даже бяхме ги настлали под сянката на големия орех до къщата и най-малките се боричкахме и търкаляхме из тях, та мама крещеше и ни гонеше с бърснаелката.

Нашите селяни сами не смогваха да оберат толкова много цвят навреме, затова месец преди това пристигаше драгоман Цонко от Етъра и записваше кое домакинство от колко берачи се нуждае. Започнеха ли да цъфтят градините, селяните поглеждаха често на север и ги очакваха и щом писнеше гайдата и се покажеха белите им забрадки на „Гьозтепе“, цяло село излизаше да ги посрещне, а ергените просто полудяваха. Пристигаха с музика и песни над 150 момичета, от габровските колиби и десетина мъже варачи и бързо се разделяха по домакинствата.

Розите тогава се дестилираха посредством малки казани от 100–120 литра вместимост, каквито в селото имаше повече от триста. Работеше се денонощно и варенето продължаваше близо месец.

Розоварниците бяха по десния бряг на реката, която дели селото надве, и се простираха от воденичния яз до другия край, дето са харманите. Така наредени като под строй, тези медни казани с кръгли похлупаци, кацнали върху високи пещи с лумналите под тях огньовете, отразени в реката, със сводестия каменен мост в дъното и водопада под него, с шеметно високите тополи край воденицата представляваха приказна гледка вечерно време.

Тук ще видиш как изпразват казан и огненочервената лава се стича в осветената река, там загасяват пещ и гъстата и къдрава пара, смесена с прах, се вие високо над покривите, щъкат тъмни силуети на варачите, проблясват ламаринени фунии, през които се сипва цветето в казана, или в тумбестите осемлитрови „гюлови шишета“ за розова вода. По мостовете кръстосват забързани жени и мъже — един носи цвят, друг дърва, трети ядене, вода, или пък възрастен мъж пристъпя бавно и предпазливо крепи малка кошничка, в която в „бюлюрено“ малко стъкло е сипано извареното през деня скъпоценно розово масло. Ще го отнесе той в къщи, за да го пресипе в по-голямото стъкло, което е в „собата“, в зеления сандък, който звъни, когато го отключват.

Цялото село изобщо е впрегнато в денонощен черен труд, при който, както казваше мама, от работа, от дим, от пот на всеки варач изгнива по една риза на гърба.

Въпреки тежката работа обаче младостта си иска своето и препълненото с млади хора село се оживяваше и развеселяваше. Чуваха се песни из градините, припевки, буйни смехове, а вечер, макар и за кратко време, не минаваше без лудо хоро, след което до късна полунощ край стъмените порти си гугукаха влюбени двойки. От тези гугукания, разбира се, почти всяка година някоя и друга напета етърка не се завръщаше в село с четата на драгоман Цоня, а малко по-късно с изгорника си, и то с колата, та заедно с благословията на родителите да получат прикята ѝ.

Писателите и поетите описват беритбата на розите като тържествен празник или като красиво и приятно занимание. Фотографите пък, които никога не са виждали как се берат рози, ни поднасят обикновено снимки на жените и приятелките на големите розотърговци, облечени винаги в нови-новенички национални носии, с малки кошнички в едната ръка, а с другата късат цветовете. И те също не са виждали как се берат рози, защото по това време обикновено

блажено хъркат в леглата си. Съвсем наизуст е правил своите рисунки и дядо Каниц. Рози се берат с две ръце и се слагат в големи кеневирени престилки, завързани на кръста. Някои нашенки, като мама например, тъй бързо и тъй сръчно късаха цветовете, че сякаш ги кълват. И не с кошнички, а с чували се пренасят и сега. В миналото също някои журналисти, като прекосяха двете долини с влака или с лека кола, седнат и пишат, че в розовите долини нямало рози. Вярно е, че край шосето и ж.п. линия няма розови градини, те са в подножието на планините, защото обичат глинестата и пясъчлива почва, но там те не отиват и затова пишеха така...

Беритбата на розите трае обикновено двадесет, двадесет и пет дена, но ако се задържи времето, продължава повече. Почне ли да намалява цъфтенето и стопаните могат сами да обират градините, драгоман Цонко си събира четата и заминава. Селяните почват да прибират казани, каци, улеи, останали дърва и пр. и розоварниците запустяват. Някой местен прекупвач ще остави един казан само и срещу дребни монети ще купува от децата и ще вари последните цветове. Купищата джибри край брега, докато са пресни и не са хванали кора, дълго време служат за храна на добитъка. Завръщайки се вечер от полето, той се трупа около тях и лапа лакомо, но тогава думата силаж беше неизвестна на нашенци. Придошлите пролетни води по-късно ги отнасят заедно с другите нечистотии и брегът добива пак предишния си вид.

До късна есен търговците на розово масло се спотаяваха и не се вестяваха из селата. От време на време само пускат нарочно тревожни слухове, че пазарът в чужбина бил задръстен със стоки, че голяма част от миналогодишното им масло не било продадено още, че качеството на новото било по-лошо и нямало да получи същата цена и т.н. Есента обаче преваля, зима се задава и трябва брашно, дърва, дрешено трябва и най-бедните селяни почват да се увъртат около канторите им в града и да сключват заеми с тежки лихви от 12 до 20 на сто срещу извареното масло. Притискайки ги така, те сполучват да обвържат голяма част от производителите и ги принуждават да им бъдат клиенти не само за годината, а и за още дълги, дълги години. Някои просто им занасяха маслата си „аманет“ без пазарлък и с тези „аманети“

търговците посрещаха първите си поръчки в чужбина. Търговските фирми имаха във всяко село свой доверен човек, който слухти и ги осведомява за имотното състояние и кредитоспособността на тия, които се нуждаят от заеми. Донася също кой фалшифицира маслото си, в чии градини има повече бели рози, от които се получава по-доброкачествено масло, и пр.

Срещу това неговото масло се заплаща с няколко стотинки на мускал по-скъпо от другите. Така постъпваха още с някои повлиятелни селяни и по такъв начин разбиваха единството на производителите и диктуваха цена, каквато си искаха. Довереният човек получаваше също последните капки от изцеденото стъкло с масло, които обикновено са прашни и нечисти, но прецедени обаче имат същите качества. Тези капки наричаха „Арам бърда“ или „не от сърце дадено“, защото мнозина селяни роптаеха против този обичай и искаха да им се намират няколко капки в случай на зъбобол, копривна треска и пр.

Първите търговци на розово масло след Освобождението, Къньо Шипкалият и Балеоолу, пристигали обикновено рано сутрин в неделен ден с лъскаво ландо, коне, с алени пискюли на челата, с гердани от сини мъниста на шиите и малки бронзови звънчета. Облечени били в скъпи кожуси с астраганени калпаци и златни кордони през коремите. Придружавали ги един слуга и файтонджия. Спирали пред дома на своя „кулджия“ и дорде слугата сваля багажа, те се измивали, почиствали и отивали направо в църквата, запалвали по две от най-големите свещи и през цялата литургия смирено се кръстели и шепнели молитви. Почне ли попът да чете „Отче наш“, и двамата падали на колене, правели метани и удряли челата си в тухления под, за да видят и се уверят богомолците, че са благочестиви, честни и почтени божи раби. Стане ли пазарлъкът обаче и почнат да теглят маслата, или драмовете им били фалшиви, или под едната имало лепнато парче восък, или пък кога почнели да пресмятат безбройните тенекиени драмове и грамове, с малкия си пръст ще бутнат незабелязано някое драмче на земята и ще оцетят селянина.

Качеството на маслото се определя по градусуса на замръзването му или по „дереджето“ му, както се казваше тогава, затова в плитък съд с вода се слага стъклото и ако маслото замръзне при 16° например, се смята за доброкачествено. Едно бръкване с ръка във водата или

накриво сложен топломер — градусът се намалява и маслото губи от цената. Балеоолу носел в пазвата си металическа икона на Дева Мария и почне ли градусването, измъквал я от пазвата си и я потапял във водата, като благославял:

— Хайде и Света Богородица да е на помощ!

Затоплена от тлъстото му туловище, иконичката също изменяла градуса на маслото в тяхна полза.

Така в своите мошеничества благочестивите божи раби намесвали и майката на Исуса Христа даже.

Такива бяха и другите след тях.

Закупеното розово масло търговците смесвали с гераниум, или „тереше“ — едно съвсем евтино, но близко по състав масло! — и са го продавали често пъти по-евтино, отколкото са го купували. От официални данни се знае, че през ония години, когато килограм масло се е купувало от 800 до 1500 лв., са го продавали в чужбина от 500 до 900 лв. Свикнали с такова смесено масло, парфюмерийните фабрики дълго време са отказвали да купуват предлаганото им от кооперациите съвсем чисто масло. Като го продадат, търговците пак не бързат да изплащат парите на селяните, а или търгуват с тях, като закупуват други стоки, или ги държат в банките заради лихви и продължават да им дават заеми. Така голямата икономическа криза между 1930–1933 год. ги заварва все тъй неотчетени към селяните и в Казанлъшката долина не остана село, което няма да взема крупни суми.

Знае се също, че през хитлеристкото робство немските фирми за химическо производство, за да пласират своите ерзаци, наложиха изкореняване на розовите градини; остана само една малка част. За изкоренен декар градина даваше се премия от 360 лв.

Едва след 1956 год. започна засаждането им наново, което поради липса на материал вървеше много бавно. В Карловско например засега има засети към 8000 дка, а в Казанлъшко — към 7000.

Маслодайната роза, както споменахме, вирее в дълбоките проветриви, глинести и пясъчливи почви, които се намират в полупланинските райони или там, дето не виреят зърнестите храни, поради което стопанското им значение става още по-голямо. Засяването и пълното възстановяване на розите в нашата страна е подето от народната ни власт с упорство и енергия и през 1962 год. се

предвижда да имаме 49 000 дка, а специалистите ни уверяват, че е възможно да достигнат до 60 000 дка розови градини.

При едно модерно засаждане, обработване и предпазване от болести ще се увеличат добивите, ще се получат много повече доходи и не ще е далеч денят, когато двете долини, Карловската и Казанлъшката, ще цъфтят и ухаят и ще се превърнат отново в китни градини, за да се сбъднат думите на Маркс: „Комунизмът — това означава хляб и рози за всички.“

(Из ръкописите на писателя.)

[1] Херодот (ок. 484–425 пр.н.е.) — първият древногръцки историк, наречен „баща на историята“. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.